

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ג, תשי"ב-תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

על הוועדה לדקדוק של ועד הלשון

שונה במקצת משאר ועדותיו של ועד הלשון היא הוועדה לדקדוק. ראשית כול, הנושא של דיוניה הוא כולו בתחומי הלשון העברית, שלא כנושאייהן של הוועדות האחרות, שהם נושאים משותפים ללשון ולמקצועות רחוקים מן הלשון, ולפעמים אף למקצועות, שלא הייתה להם מסורת ותקדים בלשון העברית לפני תחייתה בדורנו: מדעי הטבע השונים, מדעי הטכניקה, מדעי החברה וכו'. ושנית — הרכבה של הוועדה: כפי שמחייב טבע הדברים מורכבת ועדה זו כולה מאנשים, שהלשון ומחקדה הם עיקר פעולתם, רובם חברי ועד הלשון או עובדיו המדעיים, ואחרים — מורים ומחברים של ספרי דקדוק.

שלושה הם תפקידיה של ועדה זו:

(א) זוהי מעין „ועדת הוועדות“, ועדות אחרות, העוסקות בקביעת מונחים, כל אחת במקצועה, נתקלות פעם בפעם בשאלות לעניין צורתם הדקדוקית הנכונה של מונחים שהן מציעות, או בשאלות כתיבם הנכון (בין שהמונח הוא מלה עברית „סהורה“ ובין שהוא מלה שאולה מן המילון הבין-לאומי), ואז נדרשת הוועדה לענייני דקדוק לעיין ולחוות את דעתה על השאלה. נדרשת ונענית

(ב) יש ויש הלכות לשון, שעדיין לא הוכרעו, למשל נטיותיהם של שמות עצם, שאין להן הכרע מפורש מן המקורות המוסמכים, והוועדה עוסקת זה שנים בבירורן ובליבונן של הלכות אלו לשם הכרעה ולשם הוראה מפורשת של הלכה למעשה.

(ג) שאלות שונות מתעוררות בקהל, והוא מבקש הוראה ממזכירות ועד הלשון, לא תמיד רואה המזכירות זכות לעצמה לפסוק הלכה בעניין הנדון. היא מביאה את השאלה לדיון בוועדה זו.

במאמרי על מונחי הכימיה בעברית (לשוננו לעם, מחזור ב', קונטרס ח—ט) סיפרתי על קושי, שנתקלו בו הכימאים בגלל חוסר אפשרות לקבוע מערכת כללים לשמות התרכובות הכימיות בעברית על פי הנוהג שהיה מקובל במקצוע זה כמה עשרות שנים. ההצעה להנהיג במקצוע זה שימוש בשמות עצם בצירוף שמות תואר במקום שמות עצם נסמכים נראתה בעיני הכימאים נועזת ביותר, הואיל וכידוע מעדיפה לשוננו על פי רוב את צירוף הסמיכות על השימוש בשמות תואר (עיי' במאמרו של ע' איתן, לשוננו לעם, מחזור ב', קונטרס ז'). הוועדה לדקדוק עיינה בשאלה זו מבחינת הלשון והדקדוק והסיקה, שבנידון זה לא רק שמותר להחליף את הסמיכות בשימוש התואר, אלא שרצוי לעשות זאת לא רק לשם הדיוק הכימאי אלא אף מטעמים שבלשון: טוב נתן כלורי וסידן פחמי מכלוריד הנתרן ומקרביד הסידן.

והרי דוגמה אחרת: הוועדה למונחי תברואה הכינה

רשימת מונחים, שנתפרסמה ב"לשוננו" כרך י"ז, ולא יכלה ואף לא רצתה להכריע, כיצד יש לנקד ולהגות את השם המציין את המים המזוהמים: שֹׁפְכִים, שְׁפָכִים, שְׁפָכִים או שְׁפָכִים; שהרי אין המלה נמצאת במקרא, ובספרות חז"ל היא כתובה "שופכין", ואין להכריע בקלות, איזו תנועה באה לציין הוי"ו שאחרי השי"ן. אם נשווה מלה זו למלים בנות משקלה, תעלינה לפנינו לפחות כל ארבע האפשרויות הנ"ל. והרי לא באה הוועדה לפרסם את מונחיה כחומר למחקר פילולוגי, אלא לשימוש חי בלשון העם, וכאן דרושה הוראה מפורשת, כיצד יש לבטא מלה זו. כמובן אין הכרעה בעניין כגון זה מסמכותה של ועדת מומחים להתקנה תברואית, ושאלה זו, כשאלות רבות אחרות, הועברה לדיונה של הוועדה לדקדוק, וזו החליטה "שְׁפָכִים" בחטף-קמץ.

אולם עיקר עבודתה של הוועדה הוא הדיון השיטתי והמתוכנן בפרקים שונים של דקדוקנו, שעודם טעונים הכרעה, הואיל ואין להם אסמכתות מפורשות מן המקורות. פרקי עבודה כגון אלו מצריכים עיון במקורות הלשון בכל תקופותיה ובכל תפוצותיה ובירור הדברים לאור הבעיות המעשיות והצרכים של הלשון החיה.

מקורות לשוננו רבים הם ומגוונים, ולא פשוטים כל כך. לגבי התנ"ך יש לנו מסורת של ניקוד, המסייעת בידנו לדעת את צורות המלים. אמנם גם כאן יש לפעמים שינויי מסורת בניקודן של מלים, אבל בדרך כלל יש לנו נוסח מנוקד מוסמך. אך לגבי מקורות קדומים אחרים — המשנה, התלמוד וכל ספרות חז"ל העשירה והענפה — אין לנו ניקוד

מפורש ומוסמך, אלא מקורות בלתי-מנוקדים, כתובים בשיטות
כתיב שונות והגויים בשינויים ובהבדלים במסורותיהן של
תפוצות שונות, ולפעמים אף קטעים מנוקדים לפי שיטות
שונות, ואף שינויי נוסחאות בגופן ובאותיותיהן של המלים.
ודאי שיוכל החוקר והמדקדק למצוא לו את דרכו בים
רחב זה, אבל דרכו של כל חוקר וחוקר ושל כל למדן ולמדן
עלולה להיות שונה מדרכי חבריו. יש מדקדקים, בעיקר אלה
שקמו בתקופת ההשכלה, אבל יש כמותם גם בימינו, שלדעתם
רק חוקי הדקדוק, כפי שהם נראים להם מתוך התנ"ך,
כשרים להורות את דרכה של הלשון המתפתחת. לעומתם יש
מדקדקים, התופסים דווקא לשון אחרון, כלומר את דקדוק
לשון חז"ל כעיקר. יש מדקדקים, שכל עיקרו של הדקדוק
אינו בעיניהם אלא השוואה ללשונות-שם הקרובות לעברית,
וכנגדם יש אחרים, שהלשונות הקרובות כאילו אינן קיימות
בעיניהם, ושאינם רוצים להסיק מסקנות אפילו מהשוואה מלשון
קרובה ביותר לעברית, היא הארמית של חז"ל. יש מדקדקים,
שמסורות חיות או כתובות של עדות שונות בישראל שקולות
בעיניהם כנגד כל נימוק דקדוקי מתורת ההיגוי או מתורת
הצורות, ויש כנגדם, שלדעתם, ייקוב הדין את ההר"י, והכלל
ההגיוני שקול כנגד הכול ואף כנגד מסורת חיה.

מה תעשה לשון חיה? כיצד ידבר דובר העברית
בימינו? כיצד יכריע בספקות ובשאלות החמורות הרבות?
למי פתרונים?

התשובה פשוטה ולא פשוטה כאחת. היא פשוטה:
ההכרעה אינה בידי יחידים אלא בידי מוסד מוסמך ומוכר.

שפסקיז בענייני לשון מחייבים את דובר העברית כשם
שהכרזותיו של שר-החוץ מחייבות את המדינאי המייצג את
מדינתו. כשם שצוויו של שר-האוצר מחייבים את משלם
המסים וכשם שפקידותיו של הרמטכ"ל מחייבות את יוצא-
הצבא בענייני שירות הציטחון. מותר להתווכח עליהם, מותר
לחלוק עליהם, אבל יש לקיים ולא לעבור עליהם.

אבל בפרטיה אין התשובה פשוטה כלל וכלל: הפרטים
רבים ומסובכים, ותובעים מחכמי הלשון עיון רב, שיקול
רב והכרעה לפי תביעות המדע וצורכי החיים.

בהמשך המאמר נביא דוגמאות לשאלות שנתחבטה בהן

הוועדה לדקדוק.